

FÖLDESI FERENC

Mátyás budai könyvtára

A Bibliotheca Corviniana története és históriája csaknem kezdettől fogva egymás mellett futó és egymást természetes módon átszövő szálak. A történettudomány, a művelődéstörténet, a könyvtörténet és mindazok a diszciplínák, melyek Mátyás könyvtárát vizsgálat tárgyává tették, mindig az egzakt történetet kívánták rekonstruálni legjobb tudásuk szerint. A gyűjtemény létrejöttének, növekedésének, majd szétszóródásának, pusztulásának hű leírása – ez volt a történetíró feladata. Ám a szerző szándékának, felkészültségének, a megrendelő elvárásainak, a kulturális vagy politikai közeg, vagy éppen az olvasatok tendenciózusságának eredőjeként a rekonstruált történet ugyanazzal a mozdulattal históriává, időnként legendává vált.

A könyvtár legendái már korán, csaknem kezdeteinél felbukkannak. Maga a kezdet, az az időpont, amelytől könyvtárról beszélhetünk, pozitív adat hiányában homályban marad. 1464-ben Antonius Constantius Fanensis Elegijában Corvin Mátyást a latin nyelvű Múzsák tisztelőjeként aposztrofálja („te memorant Musas coluisse latinas”), ám arról nem ejt szót, és más szerzők sem, hogy ebben az időben a gyűjtemény felépítése megkezdődött volna. Ha az 1460-as évek közepén egy valódi humanista könyvtár nyomait keressük az ország területén, ezt Vitéz János váradi püspök udvarában leljük fel. Vitéz személye a magyarországi humanizmus kezdeteinek kulcsa. Hivatali pályáját Zsigmond király és császár kancelláriájában kezdte. Ezeknek az éveknek legnagyobb hozadéka barátsága Pier Paolo Vergeri-óval. Vergerio a konstanzi zsinaton állt Zsigmond szolgálatába, ezt követően egészen haláláig

(1444) a császári udvarban élt. Északra költözésével a nagy itáliai humanista nemzedékhez fűződő közvetlen kapcsolatai megszakadtak ugyan, a tudományos munkálkodással azonban nem hagyott föl teljesen, Arrianoszt és Héródianoszt fordította latinra. Nem kétséges, hogy a tekintélyes irodalmi pályát befutott idős mester nagy hatással lehetett a pályáján éppen csak elinduló ifjú litterátusra. Ez volt az egyik és kezdetben az egyetlen kapocs, amely Vitézt közvetlenül a megújuló tudományossághoz fűzte. 1434-ben rövid ideig látogatta a bécsi egyetemet, majd 1444-ben útnak indult volna Itáliába is, amint egy 1444 tavaszán kelt levelében említi. Levelének „kiadója” Ivanics Pál főesperes a levélhez fűzött jegyzetében a tervezett utazás célját közelebbről is megjelöli: „susceperat enim viam ad Italiam pro studio” (útnak indult tehát Itáliába, hogy tanulmányokat folytasson), ám részben a török ellen indítandó hadjárat előkészületei, részben az ország belviszályai megghiúsították tervét. Visszavonult tehát Váradra, és nincs nyoma, hogy ezután valaha is komolyan gondolhatott volna itáliai tanulmányokra. Váradon viszont nemcsak egy kis humanista kör alakult ki körötte az átutazó, rövidebb-hosszabb ideig ott tartózkodó litterátusokból, amint ez már budai évei alatt is jellemző volt, hanem prépostként, majd püspökként megkezdte egy reneszánsz főpapi udvar kiépítését, és az első magyarországi humanista könyvtár alapjainak megteremtését, amely Corvin Mátyás számára is indíttatást adhatott később a Bibliotheca Corvina létrehozására.

A király ekkor már minden tekintetben erős volt, stabilizálta hatalmát, és az évtized második felében – már pozitív adatokkal is bizonyíthatóan – kulturális téren is építésbe kezdett. 1467-ben elkészül a ma Bécsben őrzött Ptolemaios-corvina, Joannes Pannonius, a magyar származású ferrarai karthauzi szerzetes ugyanebben az évben ajánlja Mátyásnak *De regis virtutibus* című királytükkrét, és szintén 1467-re datálódik három másik corvina, amelyeket Petrus Cenninius másolt Firenzében. Buda firenzei kapcsolatai mindvégig főszerepet játszottak a könyvtár felépítésében. Vespasiano da Bisticci firenzei könyvkereskedő megemlékezik néhány személyről, akik Magyarországról állandó vásárlói közé tartoztak, köztük Vitéz Jánosról is, a királyról és a budai könyvtárról azonban nem tesz említést. Ennek ellenére a fennmaradt, arányaiban rendkívül nagyszámú fehér indafona-

tos díszítésű kódex arról tanúskodik, hogy a Bibliotheca Corvina kiépülésének első szakaszában a köztársaság másolóműhelyeiben készült, könyvpiaci forgalmazásra szánt, egyszerű küllemű kódexek jutottak el a királyi udvarba.

A Bibliotheca Corvina történetének ez a szakasza nagyjából az 1480-as évek közepéig terjed, de ezen belül is kitapinthatók rövidebb szakaszok. Az első az 1471–72-ig terjedő éveket fedi. Az 1458-ban trónra lépő, erélyes, mind a tudományokba, mind a hadviselésbe bevezetést nyert Mátyás nem rendelkezett olyan uralkodói örökséggel dinasztikus és kulturális téren, hogy nekikezdhett volna egy már létező uralkodói udvar átfőrmálásához a maga arcára. Homo novus volt a trónon, ennél sokkal égetőbb problémák foglalták le minden erejét, az évtized második felére azonban lényegileg sikerült stabilizálnia uralmát, bár a huszita-szimpatizáns cseh király ellen kibontakozó háborúja, ennek terhei újra és újra ellenállást váltottak ki az ország főrangúinak körében. A legnehezebb belpolitikai helyzetekben villámgyorsan dönteni képes Mátyás a külpolitika terén gyengének bizonyult. Csehország ellen indított háborújában a cseh katolikus párt erejét rosszul mérte fel. Noha 1469-ben Olmützben a katolikus rendek cseh királlyá választották, uralma azonban csak Morvaországra, Sziléziára és Lausitzra terjedt ki. A Frigyestől várt támogatás hiú reménynek bizonyult, a pápa pénzbeli segélye kevésnek. Újra a rendkívüli adók eszközéhez kellett folyamodnia, amit úgy ahogy még el is tudott fogadtatni a királyi tanáccsal mindaddig, amíg Podjebrád György ült a trónon, ennek halála (1471. március 21.) után azonban nem őt, hanem IV. Kázmér lengyel király fiát, Ulászlót választották királlyá. Ezzel a háború huszita-ellenes érvrendszere kimerült. A magyar főurak Vitéz János és unokaöccse, Janus Pannonius, pécsi püspök vezetésével fellázadtak a király ellen, és Ulászló öccsét, Kázmér herceget kísérelték meg trónra juttatni. Mátyás azonban, mint vészhelyzetekben mindenkor, okosan és erélyesen lépett. Hazatért Morvaországból, országgyűlést hívott össze, végzésekkal orvosolta az évek óta halmozódó sérelmeket, és az ország vezető uraitól Vitéz, Janus és Thuz Osvát, zágrábi püspök kivételével írásos hűségnyilatkozatot csikart ki.

Mindezen viharos történések ellenére az 1460-as évek második fele már a kulturális építés időszaka a király számára. Mint láttuk, megkez-

dődik a kódexek beszerzése, és ha nem is tudatosan, mégis egy királyi könyvtár alapjainak lerakása. 1467-ben megnyílik a pozsonyi egyetem, az Universitas Istropolitana, Mátyás támogatásával, de megint csak Vitéz kezdeményezésére és irányításával, és talán nem egészen függetlenül az egyetem felvirágoztatásának tervétől Vitéz kezdeményezésére a Rómában tartózkodó Kárai László prépost Budára hívja Andreas Hess nyomdászt. Hess rossz időpontban érkezett, mecénása az összeesküvés eredményeként kegyvesztetté vált, és mire a nyomda első kiadványa, a *Chronica Hungarorum* napvilágot látott, el is hunyt. Hess a kiadványból elhagyta a Vitézhez szóló, már kiszedett ajánlást, azonban ez sem segített, egy Basilius-Xenophon – kötet megjelentetése után további támogatók hiányában elhagyta az országot.

A Vitéz-féle összeesküvés összeomlásával mintha új szakasz kezdődne a budai udvar kulturális életében, mely egészen 1476-ig, Mátyás második felesége, Aragóniai Beatrix megérkezéséig tart. Azt nem lehet mondani, hogy a király teljesen elfordult volna az Itáliából kisu-gárzó új művészettől, tudományosságtól, hiszen tudjuk, hogy támogatásával ebben az időszakban is látogattak magyar diákok olasz egyetemeiket, az viszont tény, hogy ebből a néhány évből alig van adatunk arra, hogy könyvtárát építette volna. 1476-ban Beatrix, Aragóniai Alfonz unokája, Ferdinánd nápolyi király lánya fényes ünnepségek közepette érkezett az országba. Mint a legdélibb reneszánsz udvar neveltje szolid klasszikus műveltséggel bírt maga is, de a budai kulturális élet megéledésének nem is annyira Beatrix volt a záloga, mint inkább kíséretének tagjai. A történet ekkortájt Budára érkezett szereplői közül kiemelkedő szerepet kell tulajdonítanunk Francesco Bandininek. Bandini a firenzei neoplatonizmus megteremtőjének, Marsiglio Ficinónak legbenső köréhez tartozott – jelenléte magyarázza, hogy Ficino már 1477-ben megküldte Platón-életrajzát Budára, és többi munkáját is várta a Bandini körül szerveződő budai humanista kör, nem is hiába. Maga Ficino elhárította ugyan Mátyás király igazi liberalitást sejtető meghívását, művei és fordításai azonban, melyeket vagy maga, vagy tehetős firenzei mecénása, Filippo Valori ajánlott a királynak, rendre megérkeztek Budára.

A Bibliotheca Corviniana legendájának megszületését ettől az időszaktól számolhatjuk. Megteremtésében a fő szerepet Taddeo Ugoletto

játszotta az 1480-as években, de legalábbis az ő budai tevékenységének idejére esik a nagybetűs Könyvtár létrejötte. Úgy tűnik, átfogó vízióval rendelkezett a könyvtárnak a reneszánsz fejedelmi udvarban betöltött szerepéről, akár maga volt az inspiráló, akár a király megbízásából dolgozta ki a gyűjtemény egységes, programszerű felépítésének eszméjét. Egyfelől természetes volt, hogy a Budán föllelhető műveknek meg kell felelniük az antikvitás emlékeire koncentráló, folyton bővülő, differenciálódó kánonnak, amelyet humanisták nemzedékei állítottak fel a 14. század végétől kezdődően, mert csak ebben a teljességre törekvésben tudta kielégíteni az udvarba érkező diplomata és az udvarban élő, Itáliát járt vagy csak domi doctus értelmiségnek az igényeit. Ebben a tekintetben a Corvina nem különbözhetett Janus Pannonius könyvtárától, amely sajnálatos módon teljességgel rekonstruálhatatlan, mivel a tudós-költő nem látta el possessor-jeggyel a kódexeit, és nem különbözött Vitéz János könyvtárától sem. Létezett tehát a használati érték, amelyről nem csak Vitéznek – és más kezeknek – a corvinák egy részének margójára bejegyzett, tartalommutatóként is szolgáló címszavai és emendálásai tanúskodnak, hanem többek között egy epizód is Galeotto Marzio Mátyás király bölcs és jelles mondásairól írott könyvéből: egy tudós beszélgetés, szümpozion során a vitatott kérdés eldöntéséhez a király mintegy testimoniumként könyvtárának polcairól hozat elő egy könyvet. A standard szövegek megléte önmagában azonban nem biztosíthatta volna egy fejedelmi gyűjtemény hírét, ennek fontos eszköze volt a reprezentativitás is, ami már Vitéz könyvtárának is jellemzője volt. A királyt elégedettséggel, udvartartását, vendégeit csodálattal tölthette el a könyvek látványa. A látvány, a reprezentativitás megteremtése Ugoletto könyvtárosságának idejére esik. Az 1470-es évek második felére felgyülemlett nagyszámú firenzei fehér indafonatos kódexet egységes címerrel látták el Budán, és be- illetve átkötötték, bársony- vagy bőrkötésekbe, melyeknek összetéveszthetetlen típusa, az úgynevezett corvina-bőrkötés szintén a '80-as évek eredménye. A teljes könyvtár víziója azonban messze túlterjedt a pusztá reprezentativitáson, s ez találkozott az uralkodó politikai stratégiájával, vagy talán inkább úgy kell fogalmaznunk, hogy a jól képzett humanista formába öntötte a király elképzeléseit a könyvtárról, mint a politikai hatalomgyakorlás egyik

eszközéről. Ugoletto instrukciói alapján a Firenzében élő Naldus Naldius, aki a Mátyás számára ott dolgozó scriptorokat felügyelte, megírta a fenséges Könyvtár, a Bibliotheca Augusta dicséretét. A mű, amelynek a Corvinába került kéziratát Torunban őrzik, egyik legfontosabb forrásunk a királyi könyvtár berendezéséhez és állományához. Egyben a legerősebb legendaképző szöveg is.

A kutatás mintegy ötszáz éven át egyértelmű, megbízható szövegként kezelte. Ugyanakkor tudjuk, Naldius nem járt Budán, soha nem látta a könyvtárhelyiséget, és szinte biztos, hogy könyvjegyzék sem állt rendelkezésére a gyűjtemény tartalmi bemutatásához. A leírás alapjául egyfelől Ugoletto instrukciói szolgáltak, másfelől a Firenzében élő humanista számára esetleg ismert itáliai példák, és nem utolsó sorban a reneszánsz könyvtárról kialakult *sensus communis*. Ha a hitelesség kérdéséről akarunk szólni, talán el kell választanunk egymástól a könyvtárterem leírását és a benne föllelhető szerzők elkápráztató névsorát. Valószínű, hogy a teremleírás elemeiben és összképében közel áll a könyvtár egykorú, illetve a következő néhány évben megvalósult képéhez. Ugoletto látta a királyi kápolna mellett elhelyezkedő helyiséget – ekkor még csak egy teremről beszélhetünk -, és biztosan látta a király szándékát egy reprezentatív reneszánsz bibliotheca megteremtésére, amely a fedelmi *studiolo* magját, elemeit is magában hordozta. Mátyás egyéniségét ismerve nem lehettek kétségei a tudós könyvtárosnak, hogy a király szándékai meg is valósulnak. Emellett arról sem szabad megfeledkezni, hogy olasz földről nem csak tudósok, művészek, diplomaták érkeztek Budára, hanem mesteremberek is, kőfaragók, asztalosok, akik képesek voltak itáliai mintákat is másolva kiképezni a *sacellum sapientiae* belső terét. Sokkal erősebb kritikával kell kezelnünk Naldius tudósítását a gyűjteményben föllelhető szerzőkről és művekről. A firenzei humanista nem katalógust állított össze, hanem legendát hozott létre, az elérhető tudás teljességének tárházát rajzolta meg. Ezt az ideálképet megközelíteni azonban már korántsem lehetett olyan könnyű, mint könyvtártermet építeni és berendezni, bármekkora hatalommal is bírt a király. Ezért a szerzők valóban pazar névsorát mindenekelőtt vízióknak kell tekintenünk. Mivel a Bibliotheca Corviniana állományának nagy része megsemmisült, szinte lehetetlen ellenőriznünk Naldius adatait. De tudjuk például,

hogy Szapphó munkái nem lehettek meg a gyűjteményben, mint ezt a firenzei állítja, mivel a Sappho-korpuszt csak a 20. században állította össze a klasszika-filológia, mégpedig nem középkori kódexekből, hanem papírusz-töredékekből.

Problematiskus továbbá a tartalmi vizsgálatnál – és a további kutatások egyik legizgalmasabb területe lehet – a nagyszámú görög kódex megléte a Corvinában. A legendát Naldius alapozta meg, ezt folytatta Alexander Brassicanus bécsi humanista, aki 1525-ben járt Budán, és később elragadtatott hangú szövegben számolt be a görög szerzők műveiről. Egy magyar kortársa, Oláh Miklós, aki 1526-ban a mohácsi csatavesztés után követte a megözvegyült Mária királynét Németalföldre, tovább emelte a Corvina fényét a grécisták körében. Oláh már két könyvtárteremről tesz említést Hungaria című munkájában, állítása szerint a másodikban a görög kódexeket őrizték. A probléma az, hogy nagyon kevés görög kódex létezik, amelyről biztosan tudható, hogy egykor a budai könyvtár állományába tartozott, olyan görög nyelvű kötetet pedig egyáltalán nem ismerünk, amelyet Mátyás számára másoltak volna. A fennmaradt néhány kódex arról vall, hogy a görög kéziratokat nem látták el címerrel, identifikálásuk egyes esetekben corvina-bőrkötésük alapján, más esetekben külső források segítségével történik. Általában középkori kódexekről van szó, Budára kerülésük útját nem ismerjük, noha egyes források Ugoletto „görögországi” utazásának tulajdonítják a beszerzésüket. Az sem tisztázott, hogy az udvarban élők olvasáskultúrájában valamilyen szerepet játszottak volna. Azaz volt-e egyáltalán valaki, aki olvasta volna őket. A 15. századi magyarországi reneszánszban egyetlen kiemelkedő grécistát ismerünk, Janus Pannoniust. Az egyik Budára címzett epistolájában epésen jegyzi meg: milyen jó, hogy ott senki sem olvas görögül, mert akkor már nem csak latin, hanem görög kódexeit is kölcsönkérték volna. Ez ugyan még a korai, 1470 előtti időszak állapotát rögzítheti, de később sincs nyoma a görögös műveltség markáns jelenlétének. Az ebben a tekintetben legnagyobb teljesítmény, Antonio Bonfini Philoztratosz-fordítása, amelynek őrzőkódexe a legpompásabb fennmaradt all’ antica díszítésű corvina, mint fordítás meglehetősen problematikus. További kutatás esetleg magyarázatot adhat a fordítás egyetlen, itt-ott átértelmező voltára, de az sem le-

hetetlen, hogy a magyar történelem jeles krónikása egyszerűen nem tudott jól görögül. Elgondolkodtató továbbá a fentebb említett három forrás betagozódása az európai görög tanulmányok áramába. Naldo Naldi műve akkor születik, amikor a század közepén Konstantinápolyból menekült görög tudósok tanító és tudományos munkájának eredményeként a görög nyelv ismerete az itáliai humanisták körében a legmagasabb képzettség rekvizitumaként tűnik föl. Brassicanus elragadtatott sorai s a németalföldi humanisták körében szellemi otthonra lelt Oláh Miklós testimoniuma pedig azokból az évekből való, amikor a görög tanulmányok Északon is felvirágoznak, éppen azoknak a humanistáknak, németeknek, németalföldieknek – közülük is kiemelkedően Erasmusnak – munkálkodásaként, akiknek hatására Oláh is behatóbban megismerkedik a nyelvvel, sőt verselni is kezd görögül. (Ugyanakkor nem utalhatjuk kritikátlanul a görög szerzőkre vonatkozó utalásokat a fikció körébe. Legújabban került elő az Egyesült Államokban egy palimpszeszt kódex, amelynek eredeti rétege Arkhimédész-értekezések mellett egy ókori szónok, Hüperidész beszédtrédékét is tartalmazza. Hüperidész munkái eddig csak papirusztrédékekből és egyéb testimoniumokból voltak ismertek, azaz a kutatás nem tárt fel olyan középkori vagy reneszánsz kódexet, amely tőle tartalmazott volna szövegeket. Az egyetlen forrás, amely a továbbélését bizonyította volna, az említett Brassicanus nyilatkozata, miszerint Budán teljes Hüperidészt látott. A palimpszeszt feltárása legalább annyit bizonyít, hogy nem vethetjük el eleve Brassicanus állítását unicum voltára hivatkozva.)

Naldius tehát legendát alkotott, noha bizonyosan nem ez volt a célja. A tökéletes könyvtár ideáját rajzolta meg, híven követve az uralkodó intencióját. Ha e felől az intencionalizmus felől olvassuk a munkát, nincs okunk kételkedni hitelességében, hiszen ez az az időpont, amelytől fogva Bibliotheca Augustáról beszélhetünk, mivel a gyűjtemény hihetetlen mértékben gazdagodik a következő években, a kódexek számát és pompáját tekintve egyaránt. Az esetlegesség helyét átveszi a könyvtár minden szegmensét egybefoglaló koncepcionális építés. Már nem a firenzei műhelyek piacra szánt, egyszerűbb küllemű kódexei kerülnek Budára, hanem a legjelentősebb műhelyek dolgoznak a királyi udvar számára.

Mátyás király életének utolsó évtizedében egy irányba mutató, meglehetősen homogén folyamatról beszéltünk a Bibliotheca Corviniana megteremtése terén, és kiemelt szerepet tulajdonítottunk benne Taddeo Ugoletónak. Ez a folyamat az udvari reprezentáció más területein, mindenekelőtt az építkezésekben is kitapintható. Anélkül, hogy részletesen taglalnánk, analóg jelenségként és a könyvtáros feltételezhető szerepének megvilágítására röviden szólnunk kell az építkezések folyamatának struktúrájáról. Az antikvitás imitációja ezen a ponton találta szembe magát a legnehezebb elméleti kérdésekkel. A fejedelmi palota megteremtéséhez a 15. század nem rendelkezett ókori mintákkal. Róma romokban hevert. (Mátyás király nem csak követjeinek és az Itáliából érkezett diplomatáknak beszámolóiból alkothatott képet a város siralmas állapotáról, hanem könyvtárának jeles archeológiai kódexéből is, a századközép kiemelkedő antiquariusának, Flavius Blondusnak Roma instauratajából. Természetesen az itáliai fejedelmek sem voltak könnyebb helyzetben. Bármilyen rekonstrukció és ennek alapján bármilyen konstrukció alapvetően csak az írott források feltárására és értelmezésére alapozódhatott. Bármekkora erudícióval rendelkezett is Mátyás, és bármekkora érdeklődést is tanúsított az architektúra iránt, amint erről a könyvtárában szintén meglévő, alkalmasint éppen a számára latinra fordított építészeti traktátusok tanúskodnak, ezen a területen magas elméleti képzettséggel rendelkező humanistára szorult. A budai palota építésénél már támaszkodhatott mintára, Federico da Montefeltro urbinói palotájának építése az 1480-as évek első felére befejeződött, és tudjuk, hogy a magyar király építész, Chimenti Camicia járt Urbinóban, de a szabadon álló villák és kertek építésénél semmilyen itáliai előkép nem állt rendelkezésére. A villa-építkezésekhez szolgáló legfontosabb forrás az ifj. Plinius volt. Az ő szövegeit, mindenekelőtt a laurentumi villa leírását kellett értelmeznie Mátyás számára annak a humanistának, aki egyben közvetített is a másik irányba, instrukciókkal látva el az építőmestereket. Ez a rendkívül jól képzett humanista Francesco Bandini lehetett, aki Beatrixszal érkezett az országba. Nem lehetetlen, hogy már a nápolyi udvarban dolgozott egy kis tudós-csoport a reneszánsz fejedelmi építkezések elméletének kidolgozásán, amelynek Bandini is tagja volt, de a művészetekre kevésbé érzékeny Ferrante uralkodása alatt nem bontakozha-

tott ki nagyobb volumenű munka, csak jóval Bandiniék távozása után, Beatrix fivérének, Alfonso calabriai hercegnek udvarában. Bandini működéséhez lehetne tehát hasonlítani Ugoletót a Bibliotheca Corviniana megteremtése terén, programkészítő tudós humanista lehetett, közvetítő a király és a könyvtár között.

És végül, ha átfogó pillantást vetünk az 1480-as évek második felére, az udvar egész kulturális reprezentációját egységes képben láthatjuk, a minden korábbit felülmúló all' antica reprezentáció jegyében. A király hatalmának csúcsára ért, 1485-ben elfoglalta Bécset, 1487-ben Bécsújhelyt is, egy nagy közép-európai birodalom ura volt. A virtu, melynek megkérdőjelezhetetlenül birtokában volt, legitímálta hatalmát és a legjelentősebb reneszánsz uralkodók sorába emelte. És mint ilyen, minden eszközt felhasznált, hogy személyét és udvarát az antikvitás örököséként tüntesse föl. Ezt szolgálta a Corvinus-nemzetségből való származásának kidolgozása, de udvari történetírójának, Antonio Bonfininek számos más szövege is. 1487–88-ban az Averulinus-fordítás előszavában azt mondja, hogy ha mindent leírna, amit Mátyás az építkezések terén tett, hízélgésnek tűnne, és azt lehetne gondolni, hogy az antikvitásról beszél, nem pedig a király valóságos alkotásairól. Történeti munkájában, amikor a budai és visegrádi palotát írja le, időnként pliniusi terminológiával él, amelyben egybefonódik a humanista szerzőnek természetes gesztusa, amellyel egy ókori szöveget beemel saját munkájába, de minden bizonnyal a palota valóságos képe is, és nem utolsósorban az uralkodó szándéka is. Uralkodói szándék és all' antica reprezentáció a maga teljességében a könyvtár egyik legpompásabb fennmaradt darabján, a Philostratus-corvinán tanulmányozható. A kódex teljes egészében Mátyás számára készült, Bonfini fordításától kezdve egészen a töredékében is impozáns architektonikus szerkezetű bőrkötésig. Kettős címlapja az antikizáló elemek hihetetlenül gazdag tárháza. A keretdíszben fegyverek, vázák, a Medici-gyűjtemény egyik létező cameójának másolata, római éremportrék, az iniciáléban győztes római hadvezérek triumphusainak mintájára megfestett diadalmenet. A császárportrék között, a leghangsúlyosabb helyen – megkérdőjelezhetetlen politikai és eszmei üzenetként – maga Corvin Mátyás, a diadalkocsin pedig – megint csak egyértelmű politikai üzenet-

ként – természetes fia, Corvin János herceg, akit törvényes örökös híján mind neveltetésével, mind címeivel, mind pedig az udvari reprezentáció eszközeivel utódjának jelölt ki.

Ha felütötte a kódexet az uralkodó, nemcsak egy múzeum ajtaját tárta ki, hanem belépett abba a világba, melyet itáliai és budai művészek, tudósok hozzá egyedül méltónak festettek meg.

Irodalmi áttekintés – és egy újabban felfedezett corvina

A Corvina Könyvtár történetének modern kritikai kutatása a 19. század utolsó harmadában vette kezdetét. A gyűjtemény pusztulását, szétszóródását követő három és fél évszázad irodalma minden elsőrangú forrásértékével együtt ma már legalább annyira a saját korának szellemi mozgásairól beszél a kutatók számára, mint az egykori gyűjteményről. Úgy tűnik, a következő évek kutatásainak ez lehet egyik vezető szólama, a könyvtár mint művelődéstörténeti jelenség, amely különböző korokban újabb és újabb arcát mutathatja meg. A modern kritikai kutatás a gyűjtemény történetének és állományának rekonstrukcióját tekintette fő feladatának, s ennek mintegy százévnyi munkával meg is tudott felelni. Az 1970-es évek elejére Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára összefoglalták mindazt a bibliográfiai adatmennyiséget, amelyet elődeik felhalmoztak, és saját kutatásaik eredményeit is a világ elé tárták. A szerzőpáros *Bibliotheca Corviniana* című munkája, amely sok kiadást ért meg és több nyelven is megjelent, a könyvtár történetének összefoglalása mellett leírta azt a 216 kódexet, amelyet hiteles corvinának tekintettek. Csapodi és Csapodiné a legtagabb értelemben használják a corvina fogalmát, véleményünk szerint is helyesen, minden olyan kódexet corvinának tekintenek, amely Mátyás, majd II. Ulászló és ennek fia, II. Lajos uralkodása idején a király személyével közvetlen kapcsolatba hozható, tehát Beatrix kódexeit éppúgy, mint a királyi kápolnának azokat a liturgikus kódexeit, amelyek Mátyás megrendelésére készültek. 1973-ban hagyta el a nyomdát Csapodi Csaba *The Corvinian Library* című átfogó bibliográfiája, amely a szerző által ismert összes forrás felsorakoztatásával a könyvtár állományának teljes körű rekonstrukcióját tűzte ki célul. Nem csak a meglévő, hiteles corvinákat vette fel jegy-

zékébe, hanem mindazokat a kódexeket is, amelyeket csak másodlagos forrásból ismerünk, továbbá a hitelesnek nem tekinthető darabokat is. Megkerülhetetlen mű, minden további corvina-kutatás alapja. Ugyancsak a modern kritikai kutatás eredményeinek összefoglalása az a hatalmas katalógus, amely az 1982-ben Schallaburgban rendezett kiállítás kapcsán jött létre. A széleskörű szakmai összefogás eredményeként megszületett, kiemelkedő tudományos értékű kötet a magyar reneszánsz teljes tablóját tárta a magyarul nem olvasó európai tudományosság elé.

Az utóbbi évtizedek megújulni látszó corvina-kutatása részben a rekonstrukció, részben az értelmezés terén hozott új eredményeket. Angela Dillon Bussi a firenzei Medici-gyűjteményben akadt a nyomára jónéhány olyan kódexnek, amelyeket Mátyás számára másoltak, a király halála után azonban nem kerültek Magyarországra. Ennek ellenére éppúgy hiteles corvinának tekintjük őket, mint a király halálakor Budán munkában lévő darabokat. A rekonstrukció egyik leginkább kétséges pontja a görög kódexek identifikálásának lehetősége. Az Egyesült Államokban őrzött görög palimpszeszt kódex Hüpereidészszövegének feltárása és értelmezése a magyar klasszika-filológia nemzetközi porondon is elismerést kiváltott legújabb tudományos eredménye. Antonio Bonfini Philostratos-fordításának problematikus voltára Bolonyai Gábor mutatott rá 2006-ban és 2007-ben tartott konferencia-előadásában. Nem a görög kódexek körét érinti, de megemlíten-dő, hogy Bonfini fordítástechnikájának kérdései már korábban is felmerültek. Antonio Averulino (felvett nevén: Filarete) Trattato di architetturájának Mátyás számára olaszról latinra fordított szövege természetesen nem a két nyelv ismeretének problémáját veti fel, hanem abban az értelemben rendkívül izgalmas, hogy a maga korában Itáliában egyáltalán nem elismert, sőt Vasari által a valaha írott legostobább könyvnek minősített munkát hogyan lehet tudós latin értekezésé formálni.

A kutatás a rekonstrukció felől sokkal inkább az értelmezés, a könyvtár struktúrája, kulturális, politikai funkciója és utóéletének kérdései felé látszik fordulni. Karsay Orsolya egy 1990-ben publikált tanulmányában a Naldius-mű ideáltipikus értelmezésére tett meggyőző kísérletet, 2002-ben nagyívű tanulmányt szentelt a Corvina Könyvtárnak, amely-

ben a könyvtárhelyiséget a reneszánsz fejedelmi studiólók sorában helyezte el. Pajorin Klára ugyancsak Naldus könyvtár-dícséretét tette vizsgálat tárgyává, szintén rámutatva, hogy a szerzők névsora nem a valóságos állapotot rögzítette, hanem standardot állapított meg, melynek forrása Angelo Decembrio munkája volt. Jelentős tanulmányok születtek egy-egy corvináról. Pócs Dániel a New Yorkban őrzött Didymus-corvina ikonográfiai vizsgálatát végezte el, szembesítve a szöveget a képi programmal. Mikó Árpád a szerzője annak az impulzív tanulmánynak, amely a Bibliotheca Corviniana valóságos, az uralkodó igényeit tükröző létrejöttét a Bibliotheca Augusta eszméjének megszületésétől számolja, az 1480-as évektől, és különösen az évtized közepétől.

A kutatás legújabb, kézzelfogható eredménye az a kötet, amely a bajor és a magyar nemzeti könyvtár közös vállalkozásaként eddig soha nem látott mélységben vizsgálta a Münchenbe került kódex-együttest. De ebben az esetben nem is annyira a leírás mélységére kell felhívniunk a figyelmet, hanem sokkal inkább a kötet magyar szerkesztője, Zsupán Edina tanulmányában manifesztálódó kutatási irányra, amely a corvin-kódexek utóéletét a későbbi őrzőkönyvtárak kontextusában vizsgálja meg.

És végül szólnunk kell a főntebb ígért legújabban előkerült corvináról. A magyar nemzeti könyvtár Cimélia c. kiállításán legféltettebb régi kincseinek sorában bemutatta Nagylucsei Orbán Psalteriumát is. Mátyás bizalmas emberének kódexét jó állapotban lévő bársonykötés borította, a kötéstáblák megkopott sarkainál azonban bőrkötés nyomai sejlettek föl. A bársony eltávolítása után egy bőrkötés, mégpedig igazi corvinakötés tárult a kutatók elé. A nemzeti könyvtár 2000-ben Három kódex című kiállításán immár a régi-új Psalteriumot mutatta be. A kiállítás katalógusában Mikó Árpád foglalta össze mindazt, amit Nagylucseiről és könyvtárának fennmaradt darabjairól ma tudni lehet. A szerző rendkívül alapos leírását adja a kötésnek. Megállapítja, hogy bélyegzőkészlete azonos a corvinák bélyegzőivel, szerkezete azonban valamelyest szétesőbb, mint az ismert daraboké, ez annak a következménye lehet, hogy több mester dolgozott a műhelyben. A kódex illuminálását már a régebbi irodalom is a Cassianus-mester körébe utalta. A corvinakötés felbukkanása Nagylucsei kódexén a szerző számára annak bizonyítéka, hogy a királyi műhely az 1480-as évek végén nem kizárólag

a királyi könyvtár számára dolgozott. Azaz míg a könyvgyűjtés kezdeténél Mátyás volt az, aki mintákra szorult, mindenekeelőtt Vitéz János ösztönző gyűjteményére, a '80-as évek végére az all' antica udvari reprezentáció vált mintává néhány tudós humanista főpap számára, olyannyira, hogy Nagylucsei egyenesen Budán rendelte meg Psalteriumát. A teljes magyarországi reneszánszra rálátással bíró szerző a megrendelés tényét rendkívül fontos pontnak látja abban a folyamatban, amelyben a század utolsó évtizedében az udvar művészeti reprezentációja szétszóródik a püspöki aulákba.

Rozsondai Marianne, a kötéstörténet nemzetközileg ismert kiváló kutatója 2002-ben vette vizsgálat alá a kódexet. Tanulmányának korrekt hangneme, érvelésének nyugodt menete mintaszerű vitairattá avatja a szöveget. A kódex címeri és a keretdíszben olvasható felirat (VREA = Urbanus Episcopus Agriensis) kétségtelenül bizonyítja, hogy a kötet Mátyás leghűségesebb és a király által mindvégig a legnagyobb becsben tartott emberének tulajdona volt. A bőrkötés az úgynevezett hangsúlyozott középdíszes corvina-kötések csoportjának tagja. Bélyegzői eredetiek, más corvinákon is fellelhetőek. A kötéstáblára viszont nem terveztek címet, szemben a legtöbb fennmaradt corvina-bőrkötéssel. A tanulmány szerzője három olyan corvina-bőrkötést ismer, amelyen nincs címer, ezeknek készítését 1490-re teszi. Még Mátyás életében megkezdte a mester ezeknek a kötéseknek elkészítését, de a király halála után nem nyomta bele táblájukba a címet, sőt egy esetben már a kötés szélén futó keretet is egy másik műhely készítette. Rozsondai Marianne rekonstrukciója szerint, és ebben egyetért Mikó Árpáddal, a psalterium kötése ugyancsak ebben az időszakban készült. Alaptétele és vizsgálatainak eredménye azonban az, hogy a kódex készítését Mátyás számára kezdték el. Nem ismerünk ugyanis egyetlen corvina-bőrkötésben fennmaradt kódexet sem, amely ne szorosan Mátyás személyéhez kötődne. Még Beatrix királyné fennmaradt kódexei között sem ismerünk olyan darabot, amely a budai mester keze nyomát viselné magán. A tanulmány szerzője szerint az 1490-ben még befejezetlen kódexbe az özvegy Beatrix királynénak volt módja a budai könyvfestő műhelyben Nagylucsei címerét belefestetni és a könyvet címer nélküli corvinakötésbe köttetni. Ő ajándékozhatta a zoltároskönyvet az egri püspöknek, mint ahogy ajándékozott neki bir-

tokokat is, hogy a trónutódlás körül kibontakozó küzdelemben erős támogatóra találjon személyében.

A Nagylucsei-Psalterium eredeti kötésének felfedezése kapcsán két kitűnő tanulmányt olvashattunk. Perdöntő adat előkerüléséig a problémát a *quaestiones disputandae* körébe kell utalnunk, de nem lehetetlen, hogy újabb corvinával gazdagodott a magyar nemzeti emlékezet.

Mátyás budai miniátorműhelyében készült királyi címer
két szárnyas puttó között.
(Georgius Trapezuntius: Compendium grammaticae corvina – OSZK)